

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI QISHLOQ VA SUV XO'JALIK
VAZIRLIGI**

SAMARQAND QISHLOQ XO'JALIK INSTITUTI

Genetika seleksiya va urug'chilik kafedrası

**Donli ekinlari seleksiyasi va urug'chiligi
fanidan**

Bosqich ishini bajarish bo'yicha uslubiy ko'rsatma

(talabaning ismi va sharifi)

Agronomiya fakulteti-----
(yo`nalish kodi)

Yo`nalishi-----

Bosqich ----- ***guruh***-----

Ishni bajarishda -----***viloyati***

-----***tumani***-----

-----***xo`jaligi***
ma'lumotlaridan foydalannildi.

Samarqand 2014 yil

Don ekinlari seleksiyasi va urug'chiligi fanidan bosqich ishi topshiriqlari. 5260400-Qishloq xo'jalik ekinlari seleksiyasi va urug'chiligi yo'nalishlari talabalari tomonidan bajariladi.

Tuzuvchilar: Genetika seleksiya va urugchilik kafedrasining assistenti G'.G'aybullayev

Taqrizchi: O'simlikshunoslik kafedrasining professori, qishloq xo'jali fanlari doktori, N.X.Xalilov

Qo'llanma "Genetika, seleksiya va urug'chilik kafedrasining" 2014 yil «_____» 1- sonli yig'ilishida, «Agronomiya» fakulteti Usl. kengashining 2014 yil «__»_____№__-son majlisida, Samarqand qishloq xo'jalik institutining uslubiy kengashining 2014 yil «__»_____№__-son majlisida muhokama etildi va ma'qullandi.

Kirish

Don ekinlari seleksiyasi va urug'chiligi fani don ekinlarining morfo–biologik xususiyatlarini, seleksiyaning vazifalarini, boshlang'ich materialni yaratish va undan foydalanish usullarini (tanlash, duragaylash, mutagenез, poliploidiya va gaploidiya, geterozis, biotexnologiya va gen injeneriyasi), urug'chiligining nazariy asoslari va usullarini, seleksiyasi va urug'chiligining yutuqlarini o'rganadi.

Talabalar “Don ekinlari seleksiyasi va urug'chiligi” fanidan bosqich ishini bajarish mobaynida o'zlarining nazariy va amaliy bilimlarini amaliyotda qo'llash bo'yicha ko'nikmalar oladilar. “Don ekinlari seleksiyasi va urug'chiligi” fanining maqsad, vazifalari, seleksiyaning asosiy yo'nalishlari, bug'doy, arpa, tritikale, javdar, sulini, tariq, sholi, makkajo'xori, jo'xori kabi qator ekinlarning morfo – biologik xususiyatlari, xalq xo'jaligidagi ahamiyati, seleksiyasi uchun boshlagich material yaratish usullari, seleksiyasida o'tkaziladigan ishlar, urug'chilikning nazariy asoslari bilan bir qatorda, fenologik kuzatishlar o'tkazish tartibi, seleksiya jarayonida pitomniklar xillari, bug'doy, arpa va boshqa boshqoli don ekinlar elita urug'likni yetishtirish va urug'chiligining xususiyatlari, urug'chilik xo'jaliklarida navdor uruqqa bo'lgan talab va urug'lik maydonni hisoblash, uruglardan o'rtacha namuna olish tartibi, urug'larning ekish sifatleri, don ekinlarida aprobasiya o'tkazish tartibini o'rganadilar va unuvchanligi, unib chiqish energiyasi, hayotchanligi, o'sish kuchi, kattaligi (1000 ta urug' massasi), namligi va tozaligi, kategoriya, klass va reproduksiya tushunchalariga ega bo'ladilar. Davlat reyestriga kiritilgan navlar ta'rifi bilan tanishadilar.

Ushbu bosqich ishini bajarish mobaynida ma'ruza va amaliy mashg'ulotlarda olgan nazariy va amaliy bilimlarini mustaxkamlaydilar.

“Dala ekinlari seleksiyasi va urug’chiligi” fanidan bosqich ishiga oid savollar

1. Don ekinlari seleksiyasining vazifalari va yo‘nalishlari.
2. Seleksiya fanining rivojlanish tarixiy bosqichlari.
3. Nav – seleksiya jarayonining yutug‘i.
4. “Seleksiya yutuqlari tug‘risida”gi qonun.
5. Respublikamizda donli ekinlar seleksiyasi yutuqlari.
6. Seleksiya jarayonining tartibi.
7. O‘zbekistonda ekiladigan va ko‘p tarqalgan asosiy donli ekinlarning seleksiyasi.
8. Bug‘doyning turkumi, turlari va tur xillari.
9. Bug‘doyning morfobiologik belgi va xususiyatlari.
10. Bug‘doy seleksiyasida qo‘llaniladigan usullar?
11. Bug‘doy seleksiyasi jarayonining tartibi?
12. Yumshoq bug‘doyning Davlat reestriga kiritilgan navlari
13. Bug‘doyning navdorlik belgilari.
14. Bug‘doy turlarining kelib chiqish markazlari.
15. Abligat o‘zidan changlanuvchi va fakultativ o‘zidan changlanuvchi.
16. Analitik va sintetik seleksiya.
17. Uzoq shakllarni chatishtirishning mohiyati va o‘tkazish usullari.
18. Su‘niy mutageniz va poliploidiyadan seleksiyada foydalanish.
19. Gen injeneriyasining seleksiyadagi o‘rni.
20. Tritikalening yaratilishi- seleksiya muvaffaqiyati.
21. Amfidiploid tritikalening olinishi.
22. Tritikale seleksiyasining yutuqlari.
23. Tritikalening morfobiologik belgi va xususiyatlari.
24. Tritikalening Davlat reestriga kiritilgan navlari.
25. Arpa sistematikasi va kelib chiqishi.
26. Arpaning morfobiologik xususiyatlari.
27. Arpa genetikasi.
28. Arpa seleksiyasining vazifalari va yo‘nalishlari.
29. Arpa seleksiyasi uchun boshlang‘ich material.
30. Arpa seleksiyasi usullari.
31. Arpa seleksiyasida sun‘iy mutageniz va gaploidiyadan foydalanish.
32. Arpa seleksiyasining yutuqlari va Davlat reestriga kiritilgan navlar.

33. Javdarning sistematikasi va kelib chiqishi.
34. Javdarning morfobiologik xususiyatlari.
35. Kuzgi javdar seleksiyasining vazifalari va yoʻnalishlari.
36. Javdar seleksiyasi uchun boshlangʻich material.
37. Javdar seleksiyasi usullari.
38. Javdar seleksiyasida poliploidiya usulidan foydalanish.
39. Javdar seleksiyasida tanlash va navni shakllantirish usullari.
40. Javdarning tetraploidlarini hosil qilish usullari.
41. Javdar seleksiyasining yutuqlari va Davlat reestriga kiritilgan navlar.
42. Suli sistematikasi va kelib chiqishi.
43. Sulining morfobiologik xususiyatlari.
44. Suli seleksiyasining vazifalari va yoʻnalishlari.
45. Suli seleksiyasi uchun boshlangʻich material.
46. Suli seleksiyasi usullari.
47. Suli seleksiyasining yutuqlari.
48. Tariq sistematikasi va kelib chiqishi.
49. Tariqning morfobiologik xususiyatlari.
50. Tariq genetikasi.
51. Tariq seleksiyasida qoʻllaniladigan usullar.
52. Tariq seleksiyasining asosiy yoʻnalishlari.
53. Tariq seleksiyasi uchun boshlangʻich material.
54. Tariq seleksiyasining yutuqlari va Davlat reestriga kiritilgan navlar.
55. Sholi sistematikasi va kelib chiqishi.
56. Sholining morfobiologik xususiyatlari.
57. Sholi genetikasi.
58. Sholi seleksiyasining asosiy yoʻnalishlari.
59. Sholi seleksiyasida sunʼiy mutageniz va gaploidiyadan foydalanish.
60. Makkajoʻxori seleksiyasining vazifalari va yoʻnalishlari.
61. Makkajoʻxori seleksiyasi uchun boshlangʻich material.
62. Makkajoʻxori seleksiyasi usullari.
63. Seleksiya jarayonida pitomniklar xillari.
64. Boshlangʻich material pitomnigining vazifasi.
65. Seleksion va nazorat pitomnigining vazifasi.
66. Chatishtirish u-n juft tanlash va prinsiplari.
67. Donli ekinlarda duragaylash tartibi.
68. Tabiiy tanlash xillari.

69. Sun'iy tanlash xillari.
70. Jo'xori seleksiyasining vazifalari va yo'nalishlari.
71. Jo'xori seleksiyasi uchun boshlang'ich material.
72. Jo'xori seleksiyasi usullari.
73. Urug'chilik xo'jaliklarida navdor uruqqa bo'lgan talab va urug'lik maydonni hisoblash.
74. Donli ekinlar urug'chiligining ahamiyati, vazifasi va rivojlanishi
75. Urug'larning ekish sifatleri.
76. Urugning kukarish kuchi va unib chiqish kobiliyatini aniqlash.
77. Donli ekinlarda aprobasiya o'tkazish tartibi.
78. Urug'larning nav sifati.
79. Nav almashtirish va nav yangilash..
80. Urug'chilik sistemasi, urug'chilik sxemasi.

1 jadval

**Xo'jalik iqlim sharoiti xaqida ma'lumot (xo'jalikka yaqin
xududdagi agrometstansiya 20___ yil ma'lumoti)**

Oylar	Havoning xarorati	Yog'ingarchiliklar miqdori
Yanvar		
Fevral		
Mart		
Aprel		
May		
Iyun		
Iyul		
Avgust		
Sentyabr		
Oktyabr		
Noyabr		
Dekabr		
O'rtacha		

2 jadval

Xo'jalik ekin maydonlarining agrokimyoviy tavsifi

№	Qatlamlar , sm	Gumu s, %	Yalpi shakllari, %			Xarakatchan shakllari, mg/kg		
			azot	fosfor	kaliy	NO ₃	P ₂ O ₅	K ₂ O
1	0-20							
2	20-40							
3	40-60							
4	O'rtacha							

3 jadval

Ekiladigan bug‘doy navlarining tavsifi

Nav nomi	Xili	Yaratilgan joyi	Yaratilgan usuli va mualliflari	Boshqoq shakli, uzunligi, zichligi	Qiltiq harakteri	Boshqoqcha qobqchasining			Don shakli	Nav rayonlashtirilgan yili va xo‘jalik biologik tavsifi
						tishchasi	elkasi	shakli		

4 jadval

Bug‘doy navlarida fazalararo davr davomiyligi

№	Navlar nomi	Fazalarni ro‘y berish muddati, kun							O‘suv davri davomiyligi, kun
		Ekish–unib chiqish	Unib chiqish-tuplanish	Tuplanish naychalash	Naychalash-boshqoqlash	Boshqoqlash-sut pishish	Sut pishish, mum pishish	Mum pishish, to‘la pishish	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1									
2									
3									
4									

4 jadval

Boshqoq zichligi bo'yicha klassifikatsiyasi:

Boshqoq	10 sm boshqoq o'zagida joylashgan boshqoqchalar soni	
	Yumshoq bug'doy	Qattiq bug'doy
Siyrak		
O'rtacha zich		
Zich		
Juda zich		

5 jadval

Yumshoq va qattiq bug'doyning ekish sifatlariga qo'yiladigan talablar.

Bug'doy turi	Sinf	Tozaligi, %	Boshqa o'simlik urug'i aralashmasi, dona/ 1 kg urug'da		Unuvchanligi, %
			hammasi	Begona o'tlar urug'i	
Yumshoq bug'doy	1				
	2				
	3				
Qattiq bug'doy	1				
	2				
	3				

Urug'chilik xo'jaliklarida don ekinlarining navdor urug' miqdori va urug'lik maydoniga bo'lgan talabini hisoblash

Nav	Nav yangilash muddati (yil)	Urug'chilik xo'jaliklarining maydoni			Ekish me'yori, ga/s	Urukka bo'lgan talab, s		Hosildorlik s/ga		2chi reproduksiya bilan band maydon, ga	1 -reproduksiyaga talab va sugurta fondi uchun zarur urug'	1 - reproduksiya bilan band maydon, ga	Elita urukka bo'lgan talab, s
		Jami, ga	Shundan urug'lik uchastkasi			Jami urug'lik uchastkasi va sugurta fondi uchun %	Har yili yangilash uchun	Jami	Kondision				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14

Elita urug' miqdori va maydoniga bo'lgan talab

Nav	Elit urug' miqdori		Reja bo'yicha hosildorlik s/ga	Ekin maydoni, ga	Ekish me'yori, s/ga	Super elita uruqqa bo'lgan talab, s		Super elita ekiladigan maydon, ga	Urug'lik pitomnik uchun zarur urug'lik, s		Urug'lik pitomnikdagi oilalar soni, dona
	Yalpi	Konditsion				Jami	Konditsion		Jami	Konditsion	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

REYTING DAFTARChASINING OXIRGI RAQAMI

Reyting daftarchasining oxirgisidan oldingi raqami		0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
	1	4,7,25, 46,52, 64	4,15,32, 44,71, 77	6,24,33, 45,50, 63	2,8,23, 49, 50,62	4,9,24, 35,44, 63	3,7,22, 34,45, 68	2,11,26, 32,45, 65	16,21, 31, 43,56,73	13,28, 38, 45,51,67	9,31,36, 47,51, 78
	2	17,20, 34, 44,54,64	4,16,31, 39,44, 70	17,32, 38, 47,51,71	1,18,20, 37,53, 72	3,19,21, 40,46, 73	6,22,40, 43,54, 74	2,7,23, 35,47, 75	8,24,41, 45,52, 76	2,9,25, 44,55, 77	10,26, 40, 45,50,78
	3	4,11,29, 42,56, 68	3,12,28, 43,56, 80	13,29, 33, 42,51,60	14,30, 37, 45,57,63	15,31, 34, 48,53,65	4,16,32, 45,55, 61	15,30, 34, 46,52, 69	3,18,21, 46,58, 68	19,22, 35, 47,52,66	6,23,36, 45,59, 70
	4	7,24,38, 47,51, 77	8,25,36, 44,55, 75	9,26,33, 48,59, 60	1,10,27, 41,47, 62	11,28, 37, 45,49, 64	3,12,29, 43,49, 80	2,13,30, 35,45, 79	14,31, 38, 47,56,66	6,21,43, 48,61, 30	1,16,20, 37,50, 65
	5	1,5,20, 33,60, 46	3,18,22, 43,49, 61	2,19,23, 39,51, 62	3,10,25, 36,50, 64	17,21, 33, 42,48, 60	8,26,40, 47,53, 65	9,27,33, 46,54, 66	10,28, 34, 41,55,67	11,27, 38, 42,48, 79	12,30, 35, 43,57, 69

6	1,13,31, 36,59, 70	14,32, 37, 47,60, 71	15,20, 33, 42,61,72	1,12,27, 37,44, 66	17,22, 34, 44,58, 74	2,18,23, 45,57, 75	19,24, 35, 46,59,76	1,6,25, 36,48, 60	7,26,36, 42,49, 61	8,27,37, 43,50, 62	
7	2,11,31, 35,43, 65	2,10,29, 37,59, 71	11,30, 37, 41,48,72	12,31, 40, 47,50,73	4,15,22, 44,54, 69	3,14,20, 33,49, 75	15,21, 38, 42,50,76	16,22,33, 43,51, 77	17,23,39, 44,52, 78	4,18,24, 45,53, 79	
8	3,19,25, 46,54, 80	6,26,40, 47,55, 60	1,7,27, 48,56, 61	8,28,41, 49,57, 62	9,29,33, 47,58, 63	10,20,34, 42,59, 64	9,28,36, 44,58, 70	2,12,32, 36,55, 66	13,20,41, 42,52, 67	14,21,33, 43,53, 68	
9	4,13,32, 45,51,74	3,16,23, 45,55, 70	17,24,33, 46,56, 71	18,25,34, 47,57, 72	2,19,26, 42,58, 73	4,5,27, 33,59, 74	6,28,33, 44,48, 75	7,29,34, 45,49, 76	8,30,35, 46,50, 77	4,14,29, 46, 53,68	

Foydalanadigan adabiyotlar

1. Abdukarimov D.T. Qishloq xo'jalik ekinlari seleksiyasi va urug'chiligi. Toshkent. 2002.
2. Abdukarimov D.T., Safarov T.S., Ostonaqulov T.E. Dala ekinlari seleksiyasi, urug'chiligi va genetika asoslari, Toshkent. "Mehnat". 1989.
3. Abdukarimov D.T., Gorelov Ye.P., Halilov N.X. Dehqonchilik asoslari va yem – hashak yetishtirish . Toshkent. "Mehnat". 1987
4. Abdukarimov D.T. Dala ekinlar xususiy seleksiyasi. Toshkent . 2007.
5. Abdukarimov D.T. Donli ekinlar seleksiyasi va urug'chiligi. Toshkent . 2010.

